

A legtöbb országban a tanárok többségét egységes bértábla szerint foglalkoztatják. Fizetésük a tanítási évek számától és végzettségük típusától függ. Így az azonos kondíciókkal bíró pedagógusok azonos bért kapnak. A kompenzálásra – a minőségi munkavégzés függvényében – kevés esély van. Bár sok politikai döntéshozó amellett érvel, hogy ha ez az egyöntetű bértábla elmozdulna egy, a minőségi munkát is elismerő kompenzációs forma irányába, akkor ez a tanítás minőségét is előnyösen befolyásolná. Ez a törekvés a gyakorlatban még nem vált be. Az Amerikai Egyesült Államokban az utóbbi 75 év próbálkozásait követően ennek az új rendszernek a bevezetése kudarccal végződött. „Mi megpróbáltuk, de nem működött” – hangzik az önkritikus összegzés. A pedagógusszakszervezet és a tanárok többségének ellenállásán akadt fenn ez az új kezdeményezés. A kutatók azt a következtetést vonták le egyik felmérésükből, hogy az érdem szerinti bérezés nem nyújtott megoldást a tanárok motivációs problémáira. A felügyelők értékelésén alapuló többlettuttatások megítélése pedig rossz hangulatot szült.

A pedagógus munkaeörkínálati oldalát a bértábla színvonalán és struktúráján kívül befolyásolják a munkavégzés feltételei – pl.: tanítási teher, biztonságos körülmények, munkaeszközök minősége. Ez a tényező jó indikátora a munkahellyel való elégedettségnek. A témában folyó vizsgálatok szerint a tanárok többségének fontos, hogy döntéshozatali helyzetben lehessen munkahelyén. Az oktatáspolitikusok nagy részének álláspontja összhangban van ezzel, miszerint a pedagógusszakmánál – hasonlóan más szakmákhoz – nagyobb autonómiát kell adni. Ha a tanárok több felelősséggel tartoznának munkájukért, akkor ez egyben fejlesztené a tanítási gyakorlatuk minőségét is. Ha emelkedne a tanítás, mint szakma „profizmusa”, akkor a tanári munkaerő társadalmi státusa automatikusan megnőne. Több érv és ellenérv merült fel azzal kapcsolatban, hogy a tanárok kapjanak vagy ne kapjanak nagyobb autonómiát szakmájukon belül. Az „igen” mellett felsorakoztatott érvek: a tanítás túlzottan összetett és szituációfüggő ahhoz, hogy központilag lehessen szabályozni, a központi irányítás csökkentheti a szakma vonzerejét, a tanárok „jobb bánásmódot” érdemelnek, az osztálytermi munka minősége így fejlődhet. Az ellenérvek: a tanárok és tanítógazdák színvonala olyan alacsony, hogy nem lehetne rájuk több felelősséget és autonómiát ruházni, a nagyobb autonómia megadásánál fontosabb tényezők hatnak a tanári pálya vonzerejére, – ettől még nem lenne magasabb színvonalú az osztálytermi munka. A felmérések szerint a tanári munkaerő egy része szívesebben dolgozna nagyobb felelősségvállalással, másik része ellenzi ezt. Arról azonban nem készültek kutatások, hogy mi történ-

ne, ha egy oktatáspolitikai döntés folytán magasabb szintre emelnék a tanárkínálat „profizmusát”. Kérdés az, hogyan lehetne ezt elérni? A fejlődésnek két aspektusa lehet; az egyik, ha a tanárok több felelősséget éreznének munkájuk iránt (elszámoltathatóság), a másik, ha bekapcsolódnának különböző kutatási tevékenységekbe, mely az önvizsgálaton (reflexió) keresztül fejlesztene saját tanítási gyakorlatukat. A szakmai munkájuk minőségi fejlődése pedig egyértelműen pozitív hatással lenne a tanulói teljesítményre.

Az oktatáskutatók körében számos olyan tényező ismert, mely pontos jelzője lehet a tanári szakma színvonalának. Ide sorolhatók: – tanárképzés színvonala, szaktárgyi tudás, tanítási tapasztalat, továbbképzésben való részvétel. A másik oldalon ugyanakkor még több olyan nem, vagy nehezen mérhető készség és képesség áll – kommunikációs- és együttműködési készség, verbális képességek, rugalmasság, kreativitás, feladat-orientált hozzáállás, elkötelezettség a tanulói sikerek iránt –, mely nélkülözhetetlen a minőségi tanítói munkához. Kérdés, hogy kik tudnak mindezeknek az elvárásoknak megfelelni? S akik megfelelnek, azoknak elegendő-e a tanári szakma jelenlegi vonzereje? (*Teacher Demand and Supply. Improving Teaching Quality and Addressing Teacher Shortages. OECD, Paris.*)

Imre Nóra

ÉRTELMISÉGI DILEMMÁK

Szalai Erzsébet *Ezredváltó dilemmák* című könyvében a szerző néhány közelmúltban született esszéjét, publicisztikai írását foglalta kötetbe, melyek többsége a közelmúlt egy-egy aktuális kérdéséhez kapcsolódik és a *Kritikában* vagy a *Népszabadságban* jelent meg. A kötet ezeken kívül egy vitát bemutató válogatást tartalmaz, amely az *Élet és Irodalom* hasábjain zajlott pár évvel ezelőtt. Ezúttal az érintett témák közül az értelmiséget kiemelve elsősorban az erről szóló írások és a vita ismertetésére szorítkozom, s nem a kötet egészének ismertetésére. Az értelmiségről szól ugyanis a kötet terjedelmes része, erről a kötet bevezető írása, mely 1998 októberében jelent meg a *Kritikában*, s ezt követte pár hónappal később egy másik, az *Élet és Irodalomban* megjelent írás, ami az említett vitát is kiváltotta.

A kötet bevezető írásában (*Értelmiségi szerepek az ezredvégen*) Szalai Erzsébet az értelmiség szerepének átalakulását elemzi. Bár az értelmiség rendi szervező-

dését Konrád György és Szelenyi Iván a tradicionális redisztribúcióhoz kötik, az értelmiség rendi szerveződése maradandóbb jelenség, mint a feudális struktúrák, s egészen a jelenig hatóan jellemzi az értelmiség szerveződését. Ennek oka nagyrészt az értelmiségi munka természetére vezethető vissza, amely alkotó, individuális tevékenység, de reflexiót, közeget kíván magának, barátokra és riválisokra van szüksége. Ezért is van, hogy bár az értelmiség szót emel a rendi kiváltságok ellen, saját maga igényt tart a saját kiváltságaira, s a redisztribúció rájuk eső részéről nem kíván lemondani, s az államszocializmus, amely bár korlátokat szabott az értelmiségnek, voltaképpen kedvezett rendies szerveződésének. E szerveződés bomlási folyamata a 70-es évektől gyorsult fel, paradox módon ebben magának az értelmiségnek igen aktív szerepe volt. Szalai megállapítása szerint a 90-es évek végére kétfajta (békésen egymás mellett élő) értelmiségi piac körvonalai jelentek meg: az egyik a minden kérdéshez hozzászóló médiaszatóróké, a másik a szaktudományos értelmiségé. Az előbbieknél le kell mondanunk a tudományos igényű megközelítésről, az utóbbiaknak a problémák átfogó értelmezéséről. A kritikai értelmiség van a leginkább ellentmondásos helyzetben: egyszerre jellemzi önvizsgálatra készítő válság és van adva számára a bőség, amennyiben a világot érintő alapkérdések hamarosan elemi erővel válnak ismét relevánsá. A hagyományos kritikai szerepben megingó értelmiségi hajlamos rá, hogy éppen akkor nagyítsa fel a szétességet, amikor az iránta való szükséglet növekszik.

Az *Élet és Irodalomban* a másik, Szalai Erzsébettől származó írás 1999 januárjában jelent meg, Matolcsy György hozzászólásával együtt ez már egy több hónapig tartó vitát indított el a tudás és az értelmiség társadalmi szerepéről. A vitaindító írásban (*A tudás - hatalom?*) Szalai Erzsébet a rendszerváltás utáni helyzettel, s ezen belül a kritikai értelmiségi szereppel foglalkozik közelebbről. A szerző félti a tudást, s a kultúrát, a társadalom széles rétegeire jellemző tanulási készséget és kreativitást, ami csak a kultúra intézményeinek fejlesztésével őrizhető meg. De félti az értelmiségben felhalmozott tudást is, amely az értelmiség társadalomkritikai szerepének forrását jelenti. S félti a kritikai értelmiségi szerepet is, melynek képviselői egyszerre szembeállnak a szerep válságával és az új kihívások keltette bőség zavarával. Megítélése szerint a magyarországi újkapitalizmus viszonyainak alakulását a kritikai értelmiség érdemben nemigen tudta befolyásolni. Részben azért, mert számárányában összezsugorodott, részben azért, mert az értékluralizmus ellen ható erők az övénel jóval erősebbek voltak. Az államszocializmus időszaka alatt a kritikai értelmiség az akkor leginkább elnyomott érték, a szabadság és a hatékonyság mellett

sorakozott fel, addig a politikai rendszerváltás után képviselői már inkább az átláthatóság és a szolidaritás a társadalmi integrációban játszott szerepét – pontosabban hiányát – hangsúlyozták inkább. Egyszerre érzékelhető az értelmiségi szerep elbizonytalanodása és a társadalmak önreflexiójában kiemelt funkciót betöltő kritikai tudás iránti szükséglet felerősödése. Mindenesetre úgy érzi, hogy mivel térségünkben az újkapitalizmus ellentmondásai sarkosabban, élesebben jelennek meg, mint a világ politikai centrumaiban, ezért mindez nagyobb kihívást jelent az értelmiség számára, amely – ha ezekre válaszolni képes – jelentős társadalomtudományos innováció forrása lehet.

A vita több mint fél évig tartott, áprilisig élénk, utána kissé elcsendesült módon, s benne huszonheten szólaltak meg. Köztük voltak ismert közéleti személyiségek (Matolcsy György, Bródy András, Laki Mihály, Kemény Vagyim, Bruszt László, Csepeli György, Pusztay János, Tamás Pál, Lányi András, Ferge Zsuzsa, Török Ádám stb.), de előfordultak kulturális szférában dolgozó értelmiségiek (könyvtáros, tanár, televíziós szakember stb.), sőt üzletember is. A hozzászólók közt jelentős számban voltak közgazdászok és szociológusok, többségükben gazdasággal, társadalomtudománnyal foglalkozó értelmiségiek, itt csak néhányuk véleményét idézhetjük fel. A felvetett kérdés nagyon összetett, a hozzászólások is több szálon kapcsolódtak a kérdéshez, megkockorozva a probléma lehetséges értelmezéseit, megközelítéseit. A hozzászólók közül páran a társadalom általános kulturális állapotával foglalkoztak, jóval többen az értelmiség egzisztenciális helyzetével (Csepeli, Bruszt, Falusné, Ékes Ildikó), páran kitérnek az oktatás és a pedagógusok helyzetére (Falusné, Voinits Imre), s néhányan a kritikai értelmiségi tudás, a kritikai értelmiségi szerepével (Matolcsy, Csepeli, Kemény, Perczel, Ferge). Nehéz lenne közös nevezőre hozni az írásokat. Némelyek szerint az értelmiség a piacgazdaságban kiszorulni látszik a hatalomból, mások szerint épp most került legközelebb a totális uralomhoz, a vita csak az ülésrenden folyik. Összefoglalás helyett néhány vélemény felidézése – a teljesség igénye nélkül – célra vezetőbb lehet.

Matolcsy György írása (*Tükrök, révkalauzok és katalizátorok*) a közép-európai értelmiség pályájának történeti ívét és jelen helyzetét, csapdáját eleveníti fel. A közép-európai értelmiség a piacgazdaság kiépítését és a globális tér felé való nyitást egyaránt saját feladatként vállalta fel, miközben e történelmi léptékű feladatok elvégzése nem az értelmiség feladata lett volna. Mégis, a kissé romantikus, kissé dilettáns de jó szándékú értelmiségi játszotta a főszerepet: „Írók és költők építettek demokráciát, professzorok és kutatók piacgazdaságot.” Az értelmiségnek nem volt esélye arra, hogy elke-

rülje a csapdát, részben történeti okokból, hiszen régóta főszereplője a társadalmi változásoknak ebben a térségben, részben a más szereplők hiányából adódóan. Matolcsy úgy látja, hogy mindez szükségszerű volt. Hibát követtek el azonban azzal, hogy nem léptek vissza időben, hogy túl komolyan vették a szerepüket. Hogy nem vették észre, hogy csak beugrottak az igazi főszereplők átmeneti hiánya idején, a főszerep valójában nem az övék. Ezért rendítette meg a közéleti főszerepbe beugrott értelmiség életét egy új nemzedék betörése, aki a maga számára kérte a főszerepet. Az új nemzedék betörése nemzedékváltásnak tűnt, de valójában az értelmiség leváltásáról volt szó a hatalmi magban. Matolcsy úgy véli, kizorolni látszanak nemcsak az értelmiség közéleti szerepet vállaló csoportjai, de feleslegessé válnak a kultúrát szolgáltató és a kultúrát fogyasztók közvetlen kapcsolatában is. Az értelmiség szerinte ma váltani kénytelen, s alapvetően három szerep közül választhat: a tükör, a révkalauz, vagy a katalizátor szerepe közül. Lehet a hatalom és az üzleti hatalmasságok tükré - ez áll a legközelebb a kritikai értelmiségi magatartáshoz. Lehet révkalauz (útikalauz), aki a múlt örökségei között az új nemzedék kalauza, vagy a jövőé, figyelve a világ változásait és tanácsot adva a felkészülésre, elválasztva a fontosat a nem fontostól, a tartósat a pillanatnyitól. De lehet az értelmiségi katalizátor és társadalmi „hormon” is, ötlettel és álmokkal katalizálni egy közösséget és szervezéssel segíteni az álmok megvalósulását. Az értelmiségi fékezheti a rossz folyamatokat, visszafordíthat tévutakról, (tükörként), segíthet megtalálni a helyes utat (révkalauz), vagy pedig gyorsíthatja a helyes úton való haladást (katalizátor). A jövő értelmisége elveszítheti közvetítő szerepeit, de megnyerheti az említett szerepeket. Egyik sem főszerep, a főszereplők ma a családok, a közösségek, az üzleti szektor és a politika. A szerző úgy véli, hogy a magyar értelmiség a 90-es években egy nagyon fontos feladatot nem teljesített: adós maradt a pozitív jövőkép megfogalmazásával, közvetítésével és folyamatos építésével a társadalom és közösségei, s a politika felé.

Bródy András (*Jelentés a falanszterből*) szerint az értelmiség egzisztenciálisan védte el és reprodukálja a helyzetét a hatalomfüggősége, az értelmiség az állam nélkül nem tud megenni, mert a piac nem tartja el. Ráadásul egy csapdahelyzet rabja. Az értelmiség legfontosabb piaca maga az értelmiség, az értelmiség termékeinek fogyasztója maga az értelmiség. Ez azonban kereslethiányos piac, az értelmiség által előállított termék nem létszükséglet, ha az értelmiség jövedelme csökken, akkor erről fog először lemondani. Laki Mihály szintén az értelmiség egzisztenciális feltételei és lehetséges piaca felől közelíti meg a kérdést, de kevés-

bé pesszimista (*A kedvetlen áruvédjegy*). A kutatási és fejlesztési ráfordításokban megfigyelhető drámai visszaesés mellett átrendeződés, egy újfajta intézményi szerkezet, sőt a növekedés jelei is mutatkoznak a szocializmus utáni időszak szellemi tőkefelhalmozásának világában. A piacépes tudást birtoklók relatív előnyre tettek szert, vagyis nem abszolút vesztesei a szocializmus utáni időszaknak. A kritikai értelmiséget érzékenyen érintette felhalmozott tapasztalatuk, a szocializmusról szerzett tudásuk leértékelődése, előrejelzéseik téves volta, s számarányában is jelentősen összezsugorodott a politikai pártokba lépők, szakértővé válók stb. kiválásával. A kritikai értelmiség azonban Laki szerint nem sorolható a rendszerváltás vesztesei közé, szintén megtalálta a maga piacát „legfeljebb egy másik piaci szegmensben teríti áruját”.

Kemény Vágyim szerint (*Kritikai értelmiség - tájkép csata közben*) kritikai értelmiség nincs, s nem biztos, hogy jó lenne, ha lenne. Az értelmiség azonban valóban bajban van: most kezd ráébredni arra, hogy a legitimációs diskurzus megszűnőben van, vagyis a kormányzat és az államhatalom elfogadásához és elfogadtatásához egyre kevésbé van szükség meggyőzésre, vitákra, értékek mentén szerveződő diskurzusra, s ennek megfelelően az értelmiség tudására. Sokkal hatékonyabb technikák állnak a mindenkori uralom rendelkezésére a fogyasztói világtól eltanult csábitással. Miután megszűnt a szociológia megkérdőjelezhetetlen diskurzusalakító szerepe, az értelmiségnek meg kell találni azokat a csatornákat, melyeken keresztül a társadalmi érzékenységet elősegítő tudás eljuthat a nem szakmai nyilvánossághoz is, azaz valódi marketingmunkára van szüksége. *Bruszt László* számára a kritikai értelmiségi alapállás a lehetőségek, az alternatívák hangsúlyozottan idézőjeles tudománya, melyben a hangsúly a társadalom és az értelmiség önflektivitásán van. A helyzet ebben a kérdésben valóban romlott, a rezignáció és a dogmatizmus közé szorult az értelmiség. Míg 10 éve sokan gondolták, hogy Kelet-Közép-Európa a szellemi megújulás, a társadalmi gazdasági kísérletezés régiója lesz, ezzel szemben a dogmatizmus áradata öntötte el a régiót: nincs választási lehetőség, nincsenek alternatívák, másolni kell a fejlett országok mintáit. Ebben szerepe volt a kelet-európai értelmiségi minták továbbélésének is, s a rezignált szkepszisbe menekülésének is (*Néhány gondolat a kritikai értelmiség alapállításáról*).

Csepeli György szerint (*Látjuk-e, amit nézünk?*) a közép-európai társadalomak transformációja globális átalakulás része, melynek az a jellemzője, hogy a racionalitás szintjén leírható társadalomszerveződési elvek mindegyike (piac, állam, osztály) válságba került. A kritikai gondolkodás vonzó alternatíváinak kimunká-

lása hiányában a maradék értelmiségi potenciált teljes egészében fel fogja szívni az üzleti vállalkozás, a politikai tanácsadás és hasonlók. Egyelőre úgy néz ki, hogy a jövő magyar társadalmá tartósan híján lesz a kritikai szerep betöltésére vállalkozó értelmiségnek. Ennek egyik fő akadálya az államtól független értelmiségi lét hiánya. A kritikai értelmiségi szerep elképzelhetetlen megfelelő egzisztenciális alapok híján, de amíg az államtól függ, addig a pavlovi feltételes reflexek fognak érvényesülni. Ha az értelmiség képes lesz arra, hogy szinoptikusan, a lokális és a globális perspektívájába helyezve szemlélje a szolidaritás és transzparencia értékeit, akkor kiszabadulhat a kritikai értelmiséget jelenleg lebénító csapdából. Újrafogalmazott szolidaritás után megkísérelheti a transzparencia programjának megvalósítását is. *Tamás Pál* szerint a magyar tudásiparral még semmi jóvátehetően nem történt az elmúlt 10 évben. A magyar tudásipar kikerülhetetlenül nemzetköziesedik, s ebből következően új módon jelentkezik az agyelszívás kérdése, sőt már azt is tudjuk, hogy nem kell a tudástermelők nagy menekülésétől tartani. Az egyenlőtlen infrastruktúra és a folyamatos nemzetközi munkára felkészületlen adminisztráció azonban jobban szét fogja húzni a nemzetközi térbe került hazai mezőnyt. Az eddigi tapasztalatok szerint a hazai értelmiség legfeljebb 10 százaléka tűnik nemzetközileg partiképesnek, további 20 százalék mellékszereplőként, a többiek azonban ebből kimaradnak, kimaradtak (*Edzés a medencében*).

Ferge Zsuzsa úgy véli, nem az egzisztenciális bizonytalanság az értelmiség legnagyobb gondja, hanem az értelmiségi autonómiák talajvesztése (*Az értelmiség dolga*). Az értelmiségi foglalkozások akkor is vonzóak voltak, ha nem ígértek meggazdagodást, mivel a hivatás valami olyasmit jelent, hogy az ember nemcsak a megélhetésért dolgozik, hanem a belső szabadságért, autonómiáért, akkor is, ha csak alkalmazotti státusban. Ma e belső autonómia gyengülni látszik a rendiességtől szabadulni igyekvő viszonyok, demokratikusabb beállítódások terjedése következtében, s ezt a helyzetet rontja a források korlátozottsága, a hivatás belső, szubsztantív logikáját egyre inkább korlátozza a források szűkössége. A hagyományos értelmiségi tudás leértékelődésében és autonómiavesztésében szerepet játszott, hogy a technokrácia és menedzserizmus átvette a hatalmat sok értelmiségi erő felett, ami megváltoztatta az arányt és az erőviszonyokat a gazdasági és a hivatásrendi-szakmai logikák között. Ezen folyamatok másik vonzata a szabad és autonóm gondolkodás leértékelődése, melynek következtében ma paradox módon lehetőség van ugyan szabadon és autonóm módon szólni, de nincs kinek és minek. A „kritikai értelmiség” fogalma a rendszerváltás előtt volt találó,

ma inkább az értelmiség kritikai funkciójáról kellene beszélni, s ebben a status quo-ra vonatkozó kérdések, új válaszok és új világképek kidolgozásának szükségességéről. Ezt a funkciót – ha gyengülőben van is – az értelmiség aligha adhatja fel, még ha nincs is szükség ma már „kritikai értelmiségre”.

Nem lehetett könnyű helyzetben Szalai Erzsébet, mikor összegeznie kellett a vita tapasztalatait (*Tudás, kritikai értelmiség – apokaliptikus csillagkép után*). A társadalom kulturális állapotát és az értelmiség egzisztenciális helyzetét illetően eleve közelebb estek a vélemények, a közös látélet elég borús képet fest: sem az értelmiségi élethelyzetet és magatartásmintákat tekintve, sem az oktatás és a pedagógusok helyzetét tekintve nem látszik biztosítottnak sem a tudás esélyegyenlőségét is biztosító átörökítése, sem egy nemzetközi mércével mérve is elfogadható értelmiségi lét megteremtődése. Nehezebb a helyzete a kritikai szereppel, ahol élethelyzetben különböztek a vélemények is, s eleve nehezebb a fogalom mai kontextusban történő használatának ellentmondásosságát feloldani.

Úgy tűnik, nehéz ma mit kezdeni a kritikai értelmiségi fogalmával. Az értelmiség elsősorban a társadalmi folyamatok elemzésére lehet képes, s ennek részeként természetesen a diszfunkcionális működési módok feltárására, kritikájára is. Ehhez feltétel lehet a hatalomtól való távolsgártartás, problémaérzékenység, de már nehéz feltételül szabni a kritikai beállítódást, a kizárólag az alullevők nézőpontjából történő elemzést. Mégis továbbél a fogalom összefonódva az értelmiségfogalom hagyományos ellentmondásaival. Az értelmiség társadalmi szerepe a közép-kelet-európai országokban mindig is ellentmondásos volt, ez úgy tűnik, nem tisztult le a rendszerváltást követő időszakban sem, sőt, további ellentmondások születtek az elmúlt 10 évben. Hogy csak néhányat említsék az elhangzottak közül: miközben a tudásipar egyre inkább felértékelődik, az értelmiségi saját tudása és ezért szerzett jövedelme leértékelődőben van. S miközben a 90-es években végre megadatik a korlátlan szabadság az értelmiségi termékek termelése számára, visszaszorulni látszik a kereslet, a termékek fogyasztóinak hiányában, ill. az új kommunikációs technikák által lehetővé vált közvetlen, közvetítőt nem igénylő fogyasztói minták, kapcsolatok következtében. Bizonyára összefügg mindez a társadalom általános kulturális állapotával, a társadalomszerveződési keretek átalakulásával, s ezzel új értelmezési keretek kialakulásával, s a rendszerváltás után eltelt idő rövidségével. Bár 10 év elég volt ahhoz, hogy rendkívül nagy horderejű átalakulások történjenek az országban, ahhoz azonban nem volt elég, hogy fel is ismerjük az ezzel járó új kihívásokat és lehetőségeket, és bele is tanuljunk új szerepeinkbe. Mivel azonban a

korábbi társadalmi berendezkedéshez kötődő hagyományos értelmiség kritikai tudása és mentalitás leékeződött, az értelmiség korábbi jelentőségéhez képest szerepe visszaszorult, ezért sértődötté és rosszkedvűvé vált. Különösen kiéleződött a sértődöttsége és a rosszkedve az elmúlt négy évben és a választási kampány időszaka alatt, mikor az értelmiség szinte egy emberként fordult a kormányhatalommal szembe. Mintha ismét magára talált volna ebben a szerepben, s a demokrácia védelmében, mintha ebben a helyzetben jött volna ki a

dühe, fogalmazódtak volna meg rossz érzései. (Igaz, a hatalom birtokosai jócskán adtak ehhez labdákat.)

Úgy tűnik, ma még sok tisztázatlanság figyelhető meg az értelmiség fogalmában, s továbbélnék a letisztulatlan szerepek, ellentmondások. De a tisztuláshoz jól jön a társadalom reflektivitásának szerepét vállaló értelmiségi önreflexiója – a saját szerepéről való gondolkodás, és erről egymás között folytatott vitája. *(Szalai Erzsébet: Ezredváltó dilemmák Magyarországon. Új Mandátum, 2000.)*

Imre Anna

